

DAJMO ŽIVETI TUDI DRUGIM

Ferdo Godina

Ko gre za moje materialne dobrine, izgubljam. Izgubljam že od mladih nog. Tega je kriva očetova vzgoja. Moj oče je vedno izgubljal, ko je šlo za njegove koristi. Česar koli se je oprijel, mu je nekaj časa šlo, nato mu je vse zdrsnilo s tako doslednostjo iz rok, da bi se človek z manj optimizma že davno obesil.

Moj oče je imel v Štrigovi majhen vinograd. Pridelal je sicer malo vina, a to je bilo dobro. Smrten greh bi se mu zdelo, če bi v svoje vino pomešal kapljico vode. Vsako leto je vino kupil od njega Čačič, gostilničar iz Rakičana, ki smo mu rekli Mali grof. Ime se ga je najbrž prijelo zato, ker je imel nekaj lepih, gosposkih hiš pri starem gradu, ki so rahlo dišale po srednjeveškem gospostvu. Mali grof in njegovi mešetarji so kupili pri nas tudi tele ali kravo, če je bila naprodaj. Kadar nas je Mali grof napetnajstil, so se mojemu očetu majhne oči vselej otožno zasvetile od vdanosti v usodo. Zmignil je z rameni in dejal:

»Dajmo živeti tudi drugim.«

Vdanost v usodo sem vsrkaval od očeta tudi jaz. Rada sva se imela in zato mi je bila njegova slabost še prijetnejša. Če bi hotel biti zdaj drugačen, bi se moral še enkrat roditi in imeti za očeta gostilničarja, trgovca, direktorja, sekretarja ali takega javnega delavca, ki zna vsak svoj korak in vsako besedo pametno obrniti v denar. Ker pa se človek rodi samo enkrat, jaz sem namreč o tem trdno prepričan, in se vzgoja ne menja kakor stara obleka, bom ostal tak, kakršen sem. Namreč izgubljal bom do konca svojega življenja in v tem je nazadnje tudi mnogo radosti. Ostal bom človek velikih idealov, kar je bil tudi moj oče.

Nebogljnost, kar se tiče pridobivanja materialnih dobrin, sem pokazal tudi tisto jutro, ko se je brigada spuščala v neko vas pri Polici na Dolenjskem. Bili smo temeljito sestradani. Tri dni smo nekje pri Kresnicah čakali, da bi prekoračili Savo in šli na Štajersko. Prežali smo noč in dan na ugodno priliko brez trohice hrane. Nemci so našo namero pravočasno zavohali in Savo blokirali. Prepeljali so s kamioni vojaštvo iz Celja, Maribora in Celovca in čez Savo ne bi mogla miš, kaj šele brigada.

Po treh dneh temeljitega stradanja smo se vračali nazaj na Dolenjsko. Vrednost kruha je v teh treh dneh neverjetno poskočila. A ne samo vrednost kruha. Skleda s fižolom, pomešanim s čebulo, zabeljenim z

bučnim oljem in okisanim z domačim kisom, bi bila vredna polovico bogastva, kar ga premore zemlja.

Brigada se je že naglo bližala prvim hišam. Jutro se je izmotavalo iz teme. Nebo je bilo krmežljivo in dan se je s težavo delal. Moj propagandni odsek je bil sredi dolge vrste, ki je molčala in hitela proti hišam. Vsak je imel v mislih, kako bi kaj pojedel, legel in zaspal.

Tak je bil tudi moj odsek. Kot šef odseka sem hodil na čelu svojih ljudi. Čakala me je zelo neprijetna dolžnost, naj izberem hišo, kjer bi moja propaganda našla največ hrane in udobnosti. Izbrati bi bil moral veliko hišo, pokrito z opečnato streho, hišo z velikim hlevom in brejim kozolcem. A vedel sem že naprej, da se mi bo ta moja naloga ponesrečila. Ne bom izbral primerne hiše, kakršno si želi moja propaganda, ker se ne morem izneveriti nauku svojega očeta, češ: dajmo živeti tudi drugim. Še posebno težko mi je bilo zato, ker so ljudje že vnaprej slutili to mojo neodločnost.

Naglo smo hodili. Tik za menoj je šantal in pritiskal name Silvo, pevec partizanskih popevk in ljubljenec brigad. Odkar je bil ranjen in s položaja komisarja bataljona poslan k meni v propagando, je bil na hrano mnogo bolj navezan. To jutro se je glad z njegovim šibkim telesom z lahkoto igral in ga zanašal s poti. Za Silvom je šla Nada, bolničarka, veliko, močno dekle. Med pohodom je bila vedno prideljena mojemu odseku. Bila je zasopla in rdeča v obraz, nahrbtnik pa je kljub lakoti vztrajno nosila. Za Nado je tih in molčeč hodil konjevodec Jelen. Za Jelenom je drobila kobilica, ki je nosila ambulante potrebščine in pisalni strojček. Za kobilico je šel Žarko, zadnji član brigadne propagande. Bil je strojni inženir. Med nami je bil najbolj pri močeh, a vendar izredno nemiren in zaskrbljen za usodo današnjega dne, določenega za počitek. Žarko je bil velik. Imel je lepe, pametne oči, ki so bliskale po hišah, katerim se je zdaj bližala že tudi propaganda. Kljub težavam, ki jih je bilo treba to noč prestati, je imel brke skrbno urejene in zavihane navzgor kakor vedno. Noč je prehodil s šatorskim krilom na glavi, ker je bilo vreme hladnejše in zrak rosen. Med hišami je postalo naenkrat vse zelo nervozno. Nekateri prebrisanci so kakor čarovniki že v zraku vohali, katera hiša premore največ kruha. Jaz nisem tega nikoli pogruntal. Moji ljudje iz propagande so mi to nesposobnost po pravici očitali. Jaz sem si dušo vedno nekako zlahkotil, ko sem jim odgovarjal tako kakor moj oče svoji družini:

»Dajmo živeti tudi drugim!«

Tistega jutra pa se nisem mogel opreti na očetov nauk, ker sem bil preveč sestradan. Celo v meni je ugasnil zadnji žarek altruizma.

Ko je namreč prišla propaganda v vas, sem tudi jaz začel v naglici izbirati in tehtati hiše. Zagnal sem se zdaj k tem dvorišnim vratom, zdaj k onim. Za menoj so tekali moji propagandisti. V sili sem tehtal vrednost hiše po velikosti, po opečnati strehi, po hlevih in kozolcih. Toda vsaka hiša, ki je kaj obetala, je bila že zasedena. Najboljše je zasedla intendantska golazen za štabe. Moja propaganda je take prave trenutke zamujala. Ljudje so postajali razdraženi name. Posebno neznošen je bil Silvo. Rekel mi je:

»Napravi nekaj, Kristus — bog! Ostali bomo na cesti!«

Moj položaj ni bil zavidanja vreden. Zdelo se je, da mi je vse na svetu sovražno. Kamor koli sem se obrnil, povsod sem bil odveč. Zdaj bi potreboval ostre komolce in precejšnjo mero brezobzirnosti. Tega pa seveda nisem zmogel. Vse je že kazalo, da bomo ostali brez »svoje« hiše in se bomo morali prisiliti h kakšni četi ali celo vodu, če nas bodo sploh kje sprejeli.

Drugi, ki so bili bolj pametni, so že gledali propagando skozi okna in se nam hudomušno smejali. Tako sem znova prišel do prepričanja, da je dobrota prekleto malo vredna, če jo ima v srcu človek, ki je lačen.

Ko je v bližnji hiši eden izmed naših zaigral na orglice, je Silvo kriknil:

»Dajmo, ljudje, Kristus — bog! Nekam stopimo!«

»Še korenine bomo spustili na cesti. Stopimo nekam,« mu je pritegnil Jelen.

In ne da bi čakal name, je potegnil kobilico za seboj k neki s slamo pokriti koči, ki je še edina ostala zamaknjena v jutranji pokoj. Potrkal je na nizko, majhno okno. V koči je takoj zabrlela luč. V njej so že gotovo slišali nemir in so samo čakali, kdaj potrka kdo tudi na njihovo okno. Kot šef propagande sem stopil prvi k vratom, za menoj se je postavil Silvo, za Silvom Nada, za Nado Jelen s kobilico, za kobilico je stal nekoliko stran od nas strojni inženir Žarko.

Ko smo tako molče stali, sem hotel opravičiti svoj značaj, ki je spravil brigadno propagando v stisko. Rekel sem:

»Pod slamnato streho se po navadi skriva dobro srce.«

»Za žgance gre, ne za dobro srce,« me je grobo zavrnil Silvo. Očitno je že komaj stal na zdravi nogi. Rad bi se najedel in legel.

Kobilica je zdaj dvignila rep in bi Žarka skoraj poškopila, če se ne bi curku umaknil. Jelen se je zasmel. Utrinek dobre volje je spet zavel v brigadno propagando.

Lučka v sobi je medtem sicer gorela, vrat nam pa nihče ni prišel odpirat. Grem k oknu. Odrinem rože nekoliko stran in potrkam. Zdaj

zaslišim iz sobe ženski glas. Postanem pozoren. Opazujem med rožami notranjost sobe in zagledam žensko, staro kakih petdeset let. Oblečena je bila še v spodnje krilo. Klečala je pred domačim oltarčkom in dvigala roke k lurdski Materi božji. Z zavzetostjo jo je prosila pomoči:

»Marija, mati božja, prosi zame.«

Nekaj časa sem opazoval žensko v njeni vroči molitvi, potem pa sem poklical Silva.

»Poglej,« sem mu rekel.

Silvo jo je nekaj časa pozorno gledal, nato se je vrnil in nam z veliko resignacijo dejal:

»Tu se ne bomo najedli, Kristus — bog.«

Nisem vedel, kaj bi zdaj ukrenil. Naš položaj je bil skoraj brez-upen.

»Nada, poizkusi jo pregovoriti, da bo odprla. Če ne, vržemo vrata s tečajev,« sem dejal Nadi.

Nada se je začela skozi okno z ženo pogovarjati, mi smo se pa stisnili okrog vrat in čakali.

Opazili smo, da je Žarko medtem izginil. Njegovega odhoda ni nihče komentiral. Še oddahnili smo si, ker je bil Žarko velik požeruh. Pojedel je velikanske količine kruha, če je prišel do njega. Skledo krompirjeve juhe z govedino je pospravil s kiklopskim tekom mimogrede. Neka posebna radost in hvaležnost se je porodila v njem, če je dobil hrano. Črne, lepe oči so mu sijale od sreče. Ko sem ga gledal s skledo krompirjeve juhe in govedine, sem imel vedno občutek, da je hvaležen zanjo kuharju, brigadi in vsemu svetu.

In še neko lastnost je imel Žarko, ki je vredna omembe. Molčal je. Barve njegovega glasu ni nihče poznal, ker Žarko ni spregovoril, kar je bil pri meni. Nikoli nisem vedel, za kaj naj bi ga v propagandi porabil, ker ni ne pel, ne govoril in niti enkrat ni napisal ene same črke. Ko smo tiskali letake ali brigadni list, je gledal črnilo in šapirograf, kakor da bi prišel iz Afrike. Štab brigade mi ga je poslal, ne da bi mi povedal, s čim naj Žarko služi revoluciji. Živel in jedel je potem pri nas kakor mutec osojski.

Tako sem premišljeval o Žarku, ko se je Nada pogovarjala skozi okno. Ker tega razgovora ni hotelo biti konec, sem o Žarku lahko premišljeval dalje.

Ko smo šli v akcijo, se je po navadi Žarko umaknil h komori in ranjencem. Sploh je živel neopazno in se je pojavil nenadoma kakor lurdska Mati božja. Ko smo nato odhajali, smo ga naenkrat zagledali med konjevodci in bolničarji kje med vozovi. Velik, lepo razvit, sicer nekoliko golšast, a inteligentnega obraza je bil med temi ljudmi prava

prikazen. Pohlevno je stal kje v ozadju in čakal. Nobene želje ni kazal po oblasti, kakor smo jo kazali drugi. Pokoril se je vsakomur, ki mu je nudil varnost in mir. Če ga je kdo izmed komorašev ali ranjencev zbadal, je prenašal zbadljivke s stoičnim mirom kakor vsak, ki mu je lasten močan intelekt.

V naši ekipi ga nismo zbadali, saj smo bili izobraženi ljudje. Radi ga pa nismo imeli, kajti zdel se nam je tipičen primer predvojnega intelektualca. Edino on je imel v naši ekipi fakulteto, torej najvišjo šolo starega tipa. Sicer je tudi Januš, pisar štaba brigade, diplomiral na slavistiki, vendar ta ni bil redno v naši ekipi. In Januša smo smatrali kljub diplomu za vojnega izobraženca, kajti po svojem življenju in delu v brigadi se ni nič razlikoval od nas, vojnih izobražencev.

Jaz kot šef propagande sem dovršil štiri razrede ljudske šole, toda politično sem se začel izobraževati, odkar se je začela druga svetovna vojna. Silvo je svoj čas kot bataljonski komisar dovršil partijski kurz in je imel zgodovino VKP/b v mezincu. Posebno se je odlikoval v razumevanju poglavja o levih in desnih oportunistih. Nada je imela štiri razrede meščanske šole in bolničarski tečaj med vojno. Jelen in kobilica sta bila pomožno propagandno osebje in ju nismo šteli med vojne izobražence.

Kdo naj ve, zakaj je naš mutec osojski užival med nami tak izjemen položaj. Mogoče smo ga nehote čuvali za čas po osvoboditvi, ko ga bo čakalo veliko delo, nas, vojne izobražence, bo pa življenje bogve kako obrnilo. Vsak izpolni enkrat svojo življenjsko nalogo, to smo kot izobraženci vedeli. Nekateri so odlično uporabni v vojni, drugi v miru. Zelo redki so tisti, ki se v miru in v vojni dobro obnesejo.

Ko je bila že vsa vas v veselem razpoloženju, je Nadi vendarle uspelo gospodinjo prepričati, da se je oblekla in nam odprla. Še preden nam je odprla, sem kot šef ekipe Nadi dejal, naj z gospodinjo skuhata zajtrk. Razen tega naj poizve, zakaj je bilo treba prižgati lučko pred lurdsko Materjo božjo, če pride v vas brigada, in to še posebno, če pridejo Gubci.

Nada je odšla z žensko v kuhinjo. Jelen je odgnal kobilico v sadovnjak. Privezal jo je za hruško in ji šel iskat sena. Midva s Silvom sva stopila v sobo. Jaz kot šef propagande sem legel na klop, Silvo se je zleknil po tleh in si dal pod glavo nahrbtnik. Zaradi nesoglasja, ki je nastalo med nama glede izbire hiš, nisva mogla zadremati. Gledala sva nepremično v strop, preprežen s črnimi, starimi tramovi, in molčala.

Tudi Jelen je prišel v sobo. Legel je na tla k Silvu. Končno smo počivali. Spet smo po treh zaguljenih dneh imeli streho nad glavo, dihali smo zrak po posteljnini, po starih, lesenih predmetih, duh po

kruhu in kašči. Obraz ljubljenca brigade je bil bled in obraščen. Nekoliko je spominjal na mrtveca, ki leži že drugi dan na parah. Jelen se je bolje držal.

Zunaj po vasi je bil nemir. A ta nemir ni mogel prodreti k nam v sobo. Šele Nada nas je iztrgala iz molka, ko je prišla in nam rekla:

»Žganci bodo!«

»Žganci,« smo pritajeno ponovili vsi trije hkrati.

»Jih bo dosti?« vpraša Silvo, ne da bi premaknil svoje oči s tramov.

»Kolikor boste mogli pojesti.«

»Kolikor bomo mogli pojesti! Je to mogoče?« je govoril zase Silvo. Obraščeno lice mu je ostalo negibno, le kotičke ust je zganil, kakor da bi se hotel nasmehniti. Žganci so presegli vsa pričakovanja. Kako malo je včasih potrebno človeku, da ga osrečiš.

»Domači sin je pri belih na Polici, gospodar pa je padel v prvi svetovni vojni,« reče Nada in odide.

»Če ima sina pri belih, potem naj le prižiga sveče pred Marijo,« meni zase Silvo. Iz žepa vzame žlico in jo s prstom obriše. Tudi midva z Jelenom sva potegnili žlici in ju podrgnili po suknjičih. Tako smo čakali odrešitve.

Nada se je kmalu vrnila z gospodinjo, ki je prinesla skledo s celo goro žgancev. Ob pogledu na žgance bi najrajši skočili pokonci. A tega nismo smeli storiti. Čez dva, tri dni, ko bomo zapustili vas, bodo prišli za nami beli s Police in gospodinja jim bo povedala vse podrobnosti o nas. Zato smo morali pred njo čuvati svoj ugled. Vstajali smo počasi in se kazali na moč ravnodušne do žgancev.

Gospodinja je postavila žgance na mizo in šla iz sobe mimo lučke, ki je še vedno gorela pred lurdsko Materjo božjo. Za hip je obstala. Ni mogla skriti začudenja, da lučke nismo ugasili. Ona namreč ni vedela, da se je v njeni hiši nastanila brigadna propaganda, ki ve, kaj dela.

Ko smo ostali sami, smo začeli z obredom. Sedli smo okrog mize z neko posebno vrsto spoštovanja. Gora žgancev sredi mize je bila polita z mastjo in potresena z ocvirki. Para se je kodrala nad žganci in se veselo dvigala pod tramove. Sonce je že svetilo izza raztrganih oblakov in sijalo na žgance z ocvirki. Lesketali so se kakor čisto zlato.

Bil sem zadovoljen, da se je tako izteklo. Silvo mi zdaj, ko je imel pred seboj goro žgancev, ni mogel ničesar očitati. Spet se je pokazalo, da je imel moj oče prav, ko je privoščil drugim bolj kakor sebi. Zelezna doslednost je bila v njegovi dobroti, ki ga je spremljala do smrti. In čeprav je živel in delal za druge, vendar ni umrl lačen. Ne samo, da ni umrl lačen. Vsi njegovi otroci in vsa vas je stala ob nje-

govi smrtni postelji in ga objokovala. Je pač vedno tako, da dobrotu prinaša človeku srečo, sovraštvo pa jo ugonablja. To veliko očetovo modrost bi Silvu rad omenil. Vendar zdaj ni bil pravi čas, ker smo končno začeli jesti.

Grabil je vsak pred seboj. Nobeden ni segel za ocvirki pred drugega. Tu pri ocvirkih se je naše tovarištvo začelo. Ocenjevali smo se med seboj po tem, da smo grabili žgance in ocvirke samo pred seboj. Nobeno pisano pravilo o pravici ni bilo nikoli bolj plemenito. Naša majhna, a trda pravičnost nas je zblížala, da smo se imeli radi kakor otroci. A nismo bili vsi podobni mojemu očetu, ki bi gotovo še pretiraval? On bi najbrž malo jedel. Odložil bi žlico in majhne oči bi se mu zasvetile, ko bi si dejal:

»Dajmo živeti tudi drugim.«

Žlice so veselo drsele, ocvirki so se neslišno spuščali v tople globeli, ki smo jih že skopali pred seboj. Vrh pa je ostal še nedotaknjen. Pripravljeni smo bili, da tudi njega pravično izpodkopljemo in ga pojemo, a takrat je vstopil v sobo — Žarko.

Prvič, odkar sem ga poznal, se mi je zdel nekoliko živahen. Bil je videti prenovljen. Šatorsko krilo je imel spuščeno na ramena. Njegove pametne oči so ob pogledu na žgance postale nemirne. V strahu smo pričakovali, kaj se bo zgodilo.

Žarko je potegnil žlico iz žepa in stopil k mizi. Toda žgancev ni zajel. Očitno se je moral nekje strahotno najesti. Začel je namreč po hribu pobirati samo ocvirke.

Medtem ko je ocvirke pobiral, se je v mojem življenju izvršil prelom. Prvič sem se izneveril očetovi vzgoji. Kot šef propagande sem demonstrativno odložil žlico. Nato je odložil žlico Silvo, za njim je to storila Nada, za Nado je odložil žlico celo Jelen, ki je bil samo pomožno propagandno osebje. Če bi jedla z nami kobilica, bi prevzeta od našega velikega dejanja tudi ona odložila žlico. Na to misel o kobilici sem prišel zato, ker je naš protest šel do živega celo Žarku. Opazili smo, da se je najprej rahlo zdrznil, ko smo žlice položili na mizo. S pametnimi očmi nas je po vrsti pogledal. Nato je nehal pobirati ocvirke. Žlico je obliznil, jo spravil v žep in brez besede odšel.

Ko smo bili sami, je zavladala dobra volja, saj smo pritisnili ob zd intelektualca stare šole, in to celo mi, vojni izobraženci. Kot šef propagande si nisem mogel kaj, da ne bi dejal:

»Revolucija ga bo prevzgojila. Če ne prej, ga bomo spreobrnil po osvoboditvi. Jejmo dalje!«